

Z kroniki naukowej

SESJA NAUKOWA W 50-LECIE ODRODZENIA POLSKI

W dniach od 29 listopada do 1 grudnia 1968 r. odbyła się w Warszawie, zorganizowana przez Prezydium Polskiej Akademii Nauk, uroczysta sesja naukowa poświęcona 50-leciu odzyskania niepodległości przez Polskę. W obradach uczestniczyło 200 wybitnych polskich naukowców. Na sesję przybyli członkowie Biura Politycznego KC PZPR, Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego, przedstawiciele Ministerstwa Oświaty oraz najwyższe władze PAN.

Uroczystego otwarcia sesji dokonał prezes Polskiej Akademii Nauk — prof. dr Janusz Groszkowski. Witając przybyłych mówca stwierdził, że sesja poświęcona 50-rocznicy odzyskania niepodległości rozpoczyna obrady w momencie, gdy uwaga całego społeczeństwa skupia się przede wszystkim na wytyczaniu dróg przyszłego rozwoju kraju, jego gospodarki i kultury w nadchodzących latach i dziesięcioleciach. Jednakże problem — kontynuował prof. J. Groszkowski — warunków, które umożliwiły odbudowę państwowości polskiej po z górą wiek trwającej niewoli, procesów, które biegly w odbudowanej Polsce w latach 1918-1939, znaczenia tych procesów dla dalszego etapu dziejów narodu i państwa, dla oblicza Polski Ludowej — stanowi dziś temat żywy i szeroko dyskutowany. Mówca wskazał następnie na wielostronność tematyczną programu otwieranych obrad. Obok historii politycznej, która zajmuje centralne miejsce, wiele uwagi poświęca się również historii gospodarczej i społecznej, problemom rozwoju kultury i wychowania.

W czasie sesji przedstawiono następujące referaty:

1. *Odrodzenie Polski w 1918 r.* — prof. dr Czesław Madajczyk (Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk).
2. *Rola prawa w likwidacji podziałów zaborczych oraz integracji państwa polskiego* — prof. dr Konstanty Grzybowski (Uniwersytet Jagielloński).
3. *Spór o rolę czynników sprzyjających odrodzeniu państwa polskiego* — prof. dr Tadeusz Jędruszczyk (Wojskowy Instytut Historyczny).
4. *Rola powstań śląskich i powstania wielkopolskiego w kształtowaniu granic zachodnich* — prof. dr Henryk Zieliński (Uniwersytet im. B. Bieruta we Wrocławiu).
5. *Wychowanie pokoleń w okresie 1918-1968* — prof. dr Bogdan Suchodolski (Uniwersytet Warszawski).
6. *Polska ideologia artystyczna w 20-leciu międzywojennym, jej źródła i konsekwencje* — prof. dr Juliusz Starzyński (Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk).
7. *Rodowód i aktualne dziedzictwo literatury polskiej okresu 1918-1939* — prof. dr Kazimierz Wyka (Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk).
8. *Przemiany struktury gospodarczej w okresie 50-lecia* — prof. dr Kazimierz Secomski (Szkoła Główna Planowania i Statystyki).
9. *Przemiany struktury społecznej II Rzeczypospolitej i kierunki dalszych jej przekształceń* — doc. dr Marek Drozdowski i doc. dr Janusz Żarnowski (Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk).

Prof. Madejczyk w referacie pt. *Odrodzenie Polski w 1918 r.* skoncentrował się na omówieniu dróg wiodących do odzyskania niepodległości, walki o oblicze ustrojowe powstającego państwa i podjął bardzo interesującą próbę bilansu blasków i cieni II Rzeczypospolitej. Obalenie caratu w wyniku rewolucji lutowej i październikowej, uznanie prawa do samodzielnego bytu narodowego Polaków, anulowanie traktatów rozbiorowych przez władzę radziecką, przegrana przez Niemcy i Austro-Węgry wojna — stworzyły odpowiednie warunki międzynarodowe dla realizacji niepodległościowych dążeń pięciu pokoleń Polaków żyjących pod zaborami — to główne sprawy omówione przez prof. Madajczyka. Referent ocenił działalność dwóch pierwszych rządów I. Daszyńskiego oraz J. Moraczewskiego, a także wrzenie rewolucyjne na ziemiach polskich w pierwszym okresie niepodległości oraz zdobywcze klasy pracującej, które mieściły się w ramach modelu państwa typu demokracji parlamentarnej. Ponadto prof. Madajczyk dokonał bilansu osiągnięć i braków II Rzeczypospolitej w dziedzinie oświaty, kultury, pogłębiania świadomości ogólnonarodowej, zmian ustrojowych i gospodarki.

Prof. Jędruszczak w kolejnym referacie zatytułowanym *Spór o rolę czynników sprzyjających odrodzeniu państwa polskiego* zanalizował liczne publikacje na temat genezy II Rzeczypospolitej. Jedne z nich przypisywały decydujące znaczenie dla odzyskania niepodległości czynowi zbrojnemu legionu Piłsudskiego, inne podkreślały rolę państw zachodnich i akcji dyplomatycznej Dmowskiego, jeszcze inne głosiły, że niepodległość swoją Polacy zawdzięczają Wilsonowi, wreszcie — zdaniem niektórych — o odzyskaniu niepodległości zadecydowały „wybitne wartości duchowe narodu polskiego”. Pomijano natomiast fakt, że powstanie niepodległej Polski, jak i innych państw w Europie południowo-wschodniej, było rezultatem rozwoju społecznego, częścią składową procesu formowania się państw narodowych, który wcześniej rozwinął się na Zachodzie, a następnie objął Europę środkowo-wschodnią.

Referat prof. K. Grzybowskiego, *Rola prawa w likwidacji podziałów zaborczych oraz integracji państwa polskiego* określił trzy zasady integracyjne: państwo polskie obejmuje wszystkie ziemie zamieszkałe przez Polaków, jest państwem narodu polskiego, władza zwierzchnia należy do ogółu jego obywateli. Konsekwencją pierwszej zasady i jej integracyjną funkcją było tworzenie aparatu władzy obejmującego całe państwo. Konsekwencją drugiej — uchylenie wszelkich przepisów prawnych, sprzecznych z dążeniem do zapewnienia narodowi wszechstronnych możliwości rozwoju. Konsekwencją trzeciej zasady integracyjnej było uchylenie norm sprzecznych z pojęciem suwerenności narodu. Jednak zapowiedzi pierwszych lat państwowości polskiej zostały tylko częściowo zrealizowane, a rozwój polityczny od przewrotu majowego niósł z sobą raczej dezintegrację. W Polsce Ludowej nie istnieją już żadne relikty przepisów prawnych zaborców.

Rola powstań śląskich i powstania wielkopolskiego w kształtowaniu granic zachodnich Polski — to tytuł referatu prof. H. Zielińskiego. Autor przedstawił w nim procesy, które doprowadziły do powstania wielkopolskiego i powstań śląskich, do tak patriotycznej manifestacji polskości i woli złączenia tych obszarów w jednym organizmie. Wszystkie powstania wybuchały na ziemiach b. zaboru pruskiego były ruchami z inicjatywy zdecydowanie oddolnej, były ruchami ludowymi przyjmowanymi z nieufnością przez inne klasowo warstwy społeczeństwa. Zrywy powstańcze stały się ostatnim etapem jednoczenia ziem Polski, etapem o tyle najważniejszym, że wymagającym najwyższej determinacji ludu i chwycenia za broń, na co żadna siła polityczna w Polsce nie mogła się wówczas zdecydować.

Nad wszystkimi referatami toczyła się ożywiona dyskusja. Poruszano w niej zagadnienia metodologiczne oraz uzupełniano referaty o nowe fakty i interpretacje.

W drugim dniu obrad sesji skoncentrowano się — zgodnie z programem — na sprawach wychowania, literatury i sztuki. Problematykę wychowania pokoleń w latach 1918-1968 przedstawił w obszernym, niezwykle interesującym referacie,

prof. dr Bogdan Suchodolski. Mówca stwierdził, że najstarsze dziś pokolenie, to które uczestniczyło aktywnie w życiu Polski jeszcze przed I wojną światową i które współdziałało w tworzeniu Polski międzywojennej i Polski Ludowej schodzi już z areny dziejowej. Drugie z kolei pokolenie — znacznie młodsze — I wojnę światową pamięta ze wspomnień dziecięcych i jego działalność kształtowała się w okresie dwudziestolecia międzywojennego, jego doświadczenia wiązały się z okresem okupacji. Na lata II wojny przypadły też główne doświadczenia pokolenia trzeciego. Wreszcie pokolenie czwarte pamięta ten okres już tylko z wczesnego dzieciństwa, formowało się, wzrastało i rozpoczynało pracę w Polsce Ludowej. Pokolenie zaś ostatnie urodziło się już w Polsce Ludowej, wychowało w tych warunkach i rozpoczyna teraz działalność.

Na tym tle pokoleń autor rozpatrzył szczegółowo zjawisko, które można by określić, jako rozwój narodu. Na rozwój ten wpływały integracyjnie wszystkie wydarzenia historyczne zachodzące w pięćdziesięcioleciu. Analiza ta pozwoliła autorowi na wysnucie wniosku, że w okresie międzywojennym formowało się nowe pojęcie narodu i nowe perspektywy jego rozwoju. Z tym bardzo ważkim kapitałem, społeczeństwo polskie weszło w okres powstania nowego państwa, które w przeciwieństwie do państwa międzywojennego wielonarodowego, ma charakter narodowy.

W kolejnym referacie, prof. dr Juliusz Starzyński podjął zagadnienie polskiej ideologii artystycznej w dwudziestolecie międzywojennym, jej źródeł i konsekwencji. Na wstępie autor przypomniał, że w latach 1917-1922 panował na ziemiach polskich ruch nowatorski pod znakiem ekspresjonizmu i formizmu, który był przejawem buntu artystów w imię twórczego indywidualizmu przeciwko tradycjonalizmowi w imię twórczego indywidualizmu. W latach 1922-1926 dominowała ideologia stylu narodowego, jako sztuki państwowej o ambicjach nowoczesnego wyrazu formalnego, ale z przewagą pierwiastków tradycjonalistycznych i folklorystycznych. W latach 1928-1929 pojawiła się rewolucyjna wizja nowego stylu opartego na zasadach konstruktywizmu i podporządkowania indywidualnych celów artystycznych nadrzędnym celom społecznym. Jednakże sytuacja polityczna w Polsce nie sprzyjała unifikacji polskiego życia artystycznego. Chęć możliwie szybkiego stworzenia nowego stylu reprezentacji państwowej w architekturze i zdobnictwie sprzyjała niektórym tylko poszukiwaniom sztuki monumentalnej. W rezultacie, w latach 1930-1939, wystąpiła ponownie fala stylotwórczego tradycjonalizmu o pseudonowoczesnej fasadzie charakterystyczna dla polityki kulturalnej państwa rządzonego „silną ręką”. Dopiero w latach tuż przed wybuchem II wojny nastąpiło ponowne wzniesienie rewolucyjnego prądu uspołecznienia sztuki oraz radykalizacja postępowych środowisk twórczych.

Ostatni referat tego dnia wygłosił prof. dr Kazimierz Wyka. Przedstawił on rodowód i aktualne dziedzictwo literatury polskiej okresu 1918-1939. W ciekawym, opartym na ogromnym materiale referacie profesor poruszył cały szereg bardzo istotnych problemów. Stwierdził on na początku, że w 1918 r. stanęła przed narodem polskim konieczność odbudowy własnego państwa i jego instytucji. Konieczność ta nie dotyczyła kultury i literatury narodowej. Te dziedziny życia zbiorowego okazały się bowiem zjawiskiem jednoczącym społeczeństwo polskie w długim okresie niewoli. Dlatego po krótkim etapie entuzjazmu wywołanym odzyskaniem wolności literatura w warunkach wielonarodowego państwa już w pierwszym dziesięcioleciu niepodległości musiała dać wyraz istniejącym napięciom klasowo-społecznym i narodowościowym. Dopiero jednak w drugim dziesięcioleciu z całą ostrością ujawniły się w literaturze skutki ówczesnej polskiej rzeczywistości. Liberalna część inteligencji polskiej włączyła się w ramach powstających frontów ludowych do tworzącego się z różnych elementów antyfaszystowskiego frontu literackiego. W tych warunkach ukształtowały się indywidualności artystyczne Władysława Broniewskiego, Leona Kruczkowskiego czy Konstantego Gączyńskiego, którzy stare dziedzictwo rozwijali w Polsce Ludowej. W ten sposób jedność i ciągłość całości litera-

tury polskiej, jedność dyskusyjnego wątku z polską przeszłością staje się bardzo ewidentna. Jednakże w całej literaturze polskiej XX wieku uderza brak, czy niedostatek wielkiej, w równym stopniu polskiej, co ogólnoludzkiej informacji o życiu i przemianach polskiego społeczeństwa.

Trzeci dzień obrad na uroczystej sesji przebiegał pod hasłem tematyki społeczno-ekonomicznej. Pierwszy referat tego dnia wygłosił prof. dr Kazimierz Secomski. Mówił on o przemianach struktury gospodarczej w okresie 50-lecia. Referent stwierdził, że najistotniejszym elementem przy dokonywaniu generalnej oceny sytuacji ekonomiczno-społecznej Polski po pięćdziesięciu latach jej egzystencji, jest radykalna zmiana ustroju polityczno-społecznego, a więc działania warunków wzrostu gospodarki kapitalistycznej w Polsce okresu międzywojennego i nowych warunków rozwojowych gospodarki socjalistycznej po II wojnie światowej. To zasadnicze przeobrażenie podstaw polityczno-społecznych rozwoju Polski Ludowej wywarło wpływ na jego powojenne tempo, jak też na głębokie przekształcenia społeczne i ekonomiczne w całej gospodarce narodowej. Po gruntownej i wszechstronnej analizie faktograficznej autor wyprowadził w referacie następujące wnioski generalne: Bezspornie osiągnięcia gospodarki kapitalistycznej w niektórych dziedzinach nie mogą być pominięte w syntetycznej charakterystyce okresu międzywojennego, a jednocześnie nie mogą one przesłaniać jaskrawej wymowy faktu, iż Polska lat 1918-1939 nie wykorzystwała w ówczesnych warunkach ustroju kapitalistycznego swych możliwości wzrostu społeczno-gospodarczego, zamykając bilans swego dwudziestolecia globalnym wynikiem świadczącym o powolnym rozwoju, a w wielu dziedzinach nawet o stagnacji i częściowo — względnej regresji gospodarczej.

Polska Ludowa uzyskała po II wojnie światowej w nowych warunkach ustroju socjalistycznego wiele wybitnych osiągnięć, zwłaszcza w zakresie rozwoju ilościowego i częściowo — w dziedzinie przekształceń strukturalnych. Zamykając bilans swych osiągnięć 23 lat powojennych i wysiłku zrealizowanego praktycznie przez jedno pokolenie, Polska Ludowa przebyła znaczną drogę wzrostu społeczno-gospodarczego, uzyskując wysoką pozycję w grupie krajów średnio rozwiniętych. Ten niewątpliwie imponujący rezultat — stwierdził prof. Secomski — nie może z kolei przesłonić wciąż jeszcze występujących licznych braków i niedomagań, jak też nie zaspokojonych potrzeb ludności pracującej, zwłaszcza zaś w obecnych warunkach pokonywania trudności rozwojowych towarzyszących procesowi unowocześnienia gospodarki polskiej i jej przechodzenia do grupy krajów wysoko rozwiniętych, o dominującym wpływie nauki, techniki i organizacji.

Ostatni referat na sesji wygłosił doc. dr Marian Marek Drozdowski, który autorstwo tego studium dzieli wraz z doc. dr Januszem Żarnowskim. Temat przemian struktury społecznej II Rzeczypospolitej i kierunki dalszych jej przekształceń znalazł w opracowaniu obu znawców przedmiotu szeroki oddźwięk. Po gruntownej analizie problemu, autorzy następująco podsumowali zmiany, które zaszły w obrazie struktury kulturowej polskiego społeczeństwa klasowego w latach 1918-1939: podniesienie standardu materialnego i jego unowocześnienie; wzrost wagi nadawanej temu standardowi kosztom zainteresowań intelektualnych; wzrost samodzielności ekonomicznej niektórych elementów inteligencji i szukanie środków do życia poza hierarchią biurokratyczną; rozszerzenie aktywności politycznej społeczeństwa i opcji politycznych.

Zdaniem referentów — nastąpił poważny wzrost zaczątków kulturotwórczej działalności organizacji robotniczych. Zarazem jednak zakres oddziaływania kulturowego kręgu drobnomieszczańskiego obejmował szybko rosące zastępy niższych pracowników biurowo-administracyjnych oraz niektóre warstwy klasy robotniczej. Polska kultura narodowa była w okresie międzywojennym kulturą społeczeństwa klasowego, rozdzieraną sprzecznościami klasowymi. Proces integracji narodowo-państwowej pociągnął za sobą także pewien postęp narodowo-kulturalnej integracji społeczeństwa. Jednakże dopiero ostatnie ćwierćwiecze, tj. lata 1944-1968 przynio-

sły bardziej istotny postęp w tym zakresie. Współczesna kultura wolna od antagonicznych sprzeczności klasowych wchłonęła niemało pierwiastków dawnej kultury inteligenckiej. Odrębnym problemem pozostaje — zdaniem autorów — kwestia mieszczańskich i drobnomieszczańskich wzorów obyczajowych, których zasięg znacznie przekracza ramy drobnomieszczańskiej warstwy społecznej. Niewątpliwym wydaje się jednak fakt, iż tak, jak struktura społeczna Polski dzisiejszej znajduje się na drodze do wytworzenia społeczeństwa, które pozbawione klasowo-antagonistycznych sprzeczności tworzy nową jakościowo wspólnotę narodową, tak i kultura tego społeczeństwa przekształca się w ogólnie społeczną, zintegrowaną kulturę narodową.

Wszystkim referatom towarzyszyła bardzo ożywiona naukowa dyskusja. Zostanie ona odtworzona na łamach periodyku „Życie Nauki”. Sesję podsumował wnikliwie prof. dr Tadeusz Cieślak.

J. K.

DOTYCHCZASOWY DOROBK I PERSPEKTYWY WSPÓLPRACY TOWARZYSTWA ROZWOJU ZIEM ZACHODNICH I INSTYTUTU ZACHODNIEGO

Wśród podstawowych zagadnień, jakie w latach wojny stały przed narodem polskim, program odzyskania obszarów zachodnich i północnych oraz pełne zjednoczenie Ziemi Odzyskanych w sprawiedliwych granicach państwa polskiego, zajmował jedno z pierwszych miejsc. Był on wprawdzie wysuwany przez różne partie polityczne i grupy działaczy, jednak na jedynym realnym gruncie został postawiony przez Polską Partię Robotniczą, która oparła program powrotu na te ziemie o sojusz, przyjaźń i współpracę ze Związkiem Radzieckim oraz o rewolucyjne przeobrażenia gospodarczo-społeczne w kraju. Zagadnienie to wyraźnie postawiła PPR od pierwszych chwil swego istnienia, a sformułowała je w sposób jednoznaczny w listopadzie 1943 r. w swej deklaracji programowej *O co walczymy*. W identyczny sposób postawione zostało zagadnienie granic państwa polskiego w deklaracji ideowej Związku Patriotów Polskich w Związku Radzieckim, ogłoszonej w „Wolnej Polsce” dnia 16 czerwca 1943 r.¹

Do pomocy władzom państwowym w wykonaniu tego zadania, stanął szeroki front organizacji społecznych i naukowych, przede wszystkim zaś reaktywowany w 1944 r. w Lublinie Polski Związek Zachodni i powołany w grudniu 1944 r. na zebraniu konspiracyjnym w Milanówku pod Warszawą — a od 27 lutego 1945 r. działający oficjalnie — Instytut Zachodni, który od chwili swego powstania rozpoczął wszechstronną pracę naukową i społeczną na Ziemiach Zachodnich oraz na rzecz tych terenów.

Kiedy w 1957 r. powstało Towarzystwo Rozwoju Ziemi Zachodnich, nawiązujące do postępowych tradycji i dorobku polskiej myśli zachodniej, dla działaczy społecznych środowiska poznańskiego stało się sprawą oczywistą, że najważniejszym partnerem TRZZ w pracy naukowej, popularyzatorskiej i działalności społecznej będzie właśnie Instytut Zachodni, placówka badawczo-naukowa z siedzibą w Poznaniu.

Cele i metody działania Towarzystwa Rozwoju Ziemi Zachodnich nakreślone zostały wyraźnie już w momencie powołania do życia tej organizacji na Zjeździe Centralnym w Warszawie 26 maja 1957 r. Konieczność powołania do życia takiej organizacji uzasadnił I sekretarz Komitetu Centralnego PZPR, Władysław Gomułka, który w liście skierowanym do uczestników Zjazdu napisał m. in.:

¹ Zob. N. Kołomejczyk, *Ziemi Zachodnie w działalności PPR*. Poznań 1966.